

DOUĂ INSCRIȚII INEDITE DIN DACIA

PAGVS AQVENSIS (Călan, r. și reg. Hunedoara)

În colțul de NV al turnului bisericii medievale din Strei (r. și reg. Hunedoara) se găsește un *cippus* funerar ¹ din piatră de gresie locală, purtând o scurtă inscripție latină (fig. 1). Lipsa chenarului se datorește martelării pietrarilor care au fasonat monumentul pentru a-l folosi ca material de construcție și a-l potrivi la colțul edificiului medieval. Cu toată martelarea însă suprafața scrisă a avut prea puțin de suferit. Observații grafice: în r. 3 litera a patra și ultima nu se mai văd; în r. 5 ultima literă, scrisă pe marginea chenarului, în afara spațiului rezervat inscripției, a dispărut în urma martelării; în r. 2 și 4 lapidul în mod intenționat a lăsat mult spațiu liber spre dreapta; în r. 1 literele sînt ceva mai mari (9 cm) decît în rîndurile următoare (6—7 cm). Dimensiunile monumentului: 1,00 × 0,78 × 0,62 m.

Textul inscripției, suficient de vizibil, se prezintă în felul următor:

D(iis) M(anibus)

Umbria

Afr[i]cana vi[x(it)]

annis LXV

Umbrius Villanu[s]

matri pientis(simae) p(onendum) c(uravit)

Gentiliul *Umbrius* — *Umbria* este o raritate în provinciile dunărene, iar în Dacia necunoscut. În mod incidental se întîlnește în provinciile apusene, ca și în partea răsăriteană a imperiului. În schimb este întîlnit destul de des în Italia și aproape în aceeași măsură în provinciile africane.

Cognomenul *Africanus* — *Africana* apare acum pentru prima dată în Dacia și, de asemenea, cunoaște o slabă răspîndire în celelalte provincii dunărene, ca și în Orient și în Apus. În Italia însă cognomenul a cunoscut o largă răspîndire, încă începînd cu sec. I e.n. ². Dar cele mai numeroase exemple ne sînt oferite de onomastica provinciilor africane, unde pare să depășească, din punct

¹ E curios că Mommsen, cu ocazia vizitei la biserica din Strei, nu a observat această inscripție, care se află alături de cea publicată în *CIL III 1496*.

² Cunoscut la Pompei (*CIL IV 817, 818, 1206*).

de vedere numeric, cognomenul *Afer*, cu care este înrudit. Din datele oferite de materialul epigrafic în provinciile africane, cognomenul este destul de vechi ¹, ca dovadă că de cele mai multe ori el însoțește vechi gentilicii latine sau italice ².

Cognomenul *Villanus* este puțin obișnuit în onomastica romană. În Dacia mai este cunoscut un *Aelius Villanus dec(urio) col(oniae) Aurel(iae) Daciae Na[p(ocae)]* ³. O inscripție găsită la Roma a fost pusă pe mormîntul lui *M. Aurel.*

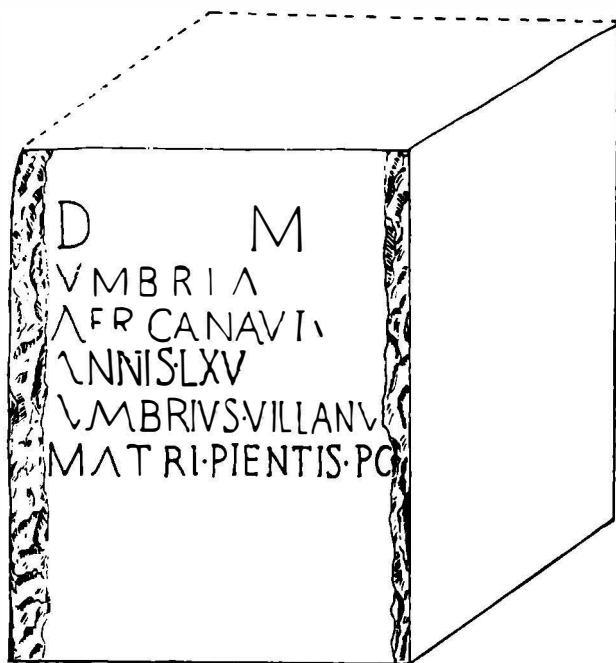

Fig. 1. -- Inscripție latină de la Călan (Pagus Aquensis).

Villanus eq(ues) sing(ularis) Aug(usti) n(ostri) ⁴, trac de origine ⁵. În Italia se cunoaște un *Villanus*, probabil un libert imperial ⁶, iar în Hispania în trei inscripții apare fie *Villanus* ⁷, fie corespondentul feminin *Villana* ⁸, iar în Germania Inferior o singură dată *Villana* ⁹. În provinciile africane se cunosc numai

¹ CIL VIII 14392 Vaga (Africa procons.), din anul 2 î.e.n.; *AnnÉp*, 1959, 69, b (= CIL VIII 7019), din timpul lui Vespasian.

² Este de remarcat lipsa gentiliciilor *Ulpus*, *Aelius*, *Septimius* și *Aurelius* împreună cu *Africanus*.

³ V. Beșevliev, *Эпиграфски приноси*, Sofia, 1952, p. 59, nr. 101.

⁴ A. Sadurska, *Inscriptions latines et monuments funéraires romains au Musée National de Varsovie*, Varșovia, 1953, p. 86–90, pl. XXXI.

⁵ I. I. Russu, în *SCIV*, VIII, 1956, p. 458.

⁶ CIL IX 348.

⁷ CIL II 5830.

⁸ CIL II 6029 și p. 1096; II 6066.

⁹ CIL XIII 8418.

cîteva cognomina înrudite cu *Villanus*, ca *Villaticus*¹, *Villatica*², *Vilinica*³ și *Villicus* în Gallia și Moesia Inferior⁴ și o singură dată *Villancius* tot în Gallia⁵.

În mod special pentru Dacia se pune întrebarea dacă există un raport între cognomenul *Africana*, atît de răspîndit și de vechi în provinciile africane, și originea Umbriei *Africana* din inscripția funerară de la Călan. Cu alte cuvinte dacă se poate afirma că Umbria *Africana* împreună cu fiul ei *Umbrius Villanus* erau doi coloniști dintr-o provincie africană, stabiliți în provincia de la nordul Dunării. Cognomenul *Africana*, după cum am văzut, ar indica o asemenea proveniență.

Din exemplele oferite de inscripțiile italiice nu se poate bănui originea africană a indivizilor purtători ai unui astfel de cognomen. În schimb cognomenul feminin *Afra*, din două inscripții italiice, ne lasă să întrevădem posibilitatea unei asemenea origini⁶. Pe de altă parte însă exemplele oferite de inscripții dovedesc tocmai contrariul. Astfel *T. Aur. Africanus eq(ues) sing(ularis), ex tur(ma) Germani, nat(ione) Raetus*⁷, sau *C. Iulius C. f. Arn. Africanus Brixello optio equit(um) coh(ortis) IX pr.*⁸, ne arată în mod cît se poate de limpede originea cu totul alta de cum ar părea să indice cognomenul. Tot origine italică, și deci deosebită de cea indicată numai prin cognomen, o are și *L. Veratius C. f. Qui. Afer, Foro Iuli, veteranus, decurio, quaestor Anti*⁹. Două inscripții din Palencia (Hispania) sînt dedicate divinității iberice *Duillis*¹⁰ de către *Annius Atreus Caerri Africani f(ilius)*¹¹. Dintr-o localitate din Syria se cunoaște altarul dedicat lui *Iupiter Heliopolitanus* de către un oarecare *Africanus*¹². Din Gallia provine altarul închinat divinității celtice *Icauna*¹³ de către *T. Tetricius Africanus*¹⁴. De altfel se poate afirma că anumite cognomina care derivă din numele unei anumite populații, sau după o provincie ori regiune, în realitate nu

Fig. 2. — Inscriptie latină de la Roșia Montană (Alburnus Maior)

¹ CIL VIII 13281, 17229 ; W. Ensslin, in RE, VIII A, 2, col. 2160.

² CIL VIII 4975, 5104.

³ CIL VIII 27667.

⁴ CIL XIII 3572 ; III 14214, 21.

⁵ CIL XIII 11209.

⁶ Vezi CIL X 1596—7 (= ILS 4371—2) și CIL X 2054.

⁷ CIL VI 3190 (= ILS 2203).

⁸ CIL VI 100 (= ILS 2076).

⁹ CIL X 6674.

¹⁰ M. Ihm, in RE, V, 1782.

¹¹ AnnÉp, 1900, 120.

¹² AnnÉp, 1938, 122.

¹³ R. Peter, in Roschers Lexikon, II, 1, 91 ; Keune, in RE, IX, 819.

¹⁴ CIL XIII 2921.

se referă la originea sau proveniența persoanei. Următoarele exemple de mai jos sînt categorice în acest sens: *Babylonarios*, nume purtat de un evreu¹; *Δαλμάτες*, nume purtat de un trac²; *G. Valerius Germanus*, soldat dintr-o legiune, originar din Cyrene³; *Ἰουλοὶ Αὐρήλιοι Αἰράνης καὶ Μολώχης οἱ Γερμάνου* de origine palmyreniană⁴; *Aurelius Germanus Barlaha*⁵; *T. Valerius T. f. Collina Germanus Pessennunto*⁶; *Aur. Germanus . . . nat (ione) Dacus*⁷; *Διζάλας Γερμανοῦ*⁸; *Ulpia Ilurica*⁹ închină un altar divinităților celtice *Sulevis sacrum*¹⁰; *Aurelia Italla* (sic) *Thraca*¹¹; *δούλην Λιγυριοῦν ἑπικεκλημένην Νείκην γένη Ποντικῆν*¹²; *L. Semptronius L. [fil.] Sca[p.] Alti[ni] Macedo*¹³; *Q. Publicius Macedo Neditanus*¹⁴; *Macedo Suri f.*¹⁵; *M. Aurel. M. f. Ulp. Macedonian (us) Paut (alia)*¹⁶; *Tib. Veturius Tib. fil. Aemilia Mauretanus Fundis*¹⁷; *M. Vallius M. fil. Qui. Maurinus Seg (ontia) sau Seg (ovia)*¹⁸; *M. Aurel. M. f. Ulp. Maurus Paut (alia)*¹⁹; *M. Cocceius Moesicus*, mama și bunicul, după tată, celți²⁰; *Val. Sarmatio civis Filopopuletanus*²¹; *M. Aur. Bithus . . . nat (ione) Thrax . . . et M. Aur. Surus frater*²²; *Surus Cocae f. nati (one) Dansala*²³; *Surus Sparuci f. dom (o) Tribocus*²⁴; *M. Aur. M. f. Ulp. Surus Serd (ica)*²⁵. În concluzie numele *Africanus*, *Germanus*, *Italus*, *Macedo*, *Maurus*, *Moesicus*, *Surus* etc., cînd sînt folosite drept cognomina, nu ajută la precizarea originii individului. Aceste cognomina, atît de populare, devin frecvente în întreg imperiul și folosite fără să se mai țină seama de propria lor semnificație. Ținînd seama însă de numărul mare al gentiliciului *Umbrius* și al cognomenului *Africanus*, folosite mai cu seamă în Italia și pro-

¹ SEG VIII 138; R. Dussaud, in *Syria*, XIX, 1938, p. 295.

² E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, Viena, 1906, p. 157, dedică zeului τοῦ σωτήρος Ἀσκληποῦ împreună cu credincioși cu nume tracice, grecești și romane.

³ P. Jouguet, *Les papyrus latins d'Égypte*, extr. din *RÉL*, 1925, p. 12.

⁴ J. Cantineau, in *Syria*, XIX, 1938, p. 155, inscripție bilingvă (greacă și palmyreniană) din 241: *Iulius Aurelius Airanes* și *Iulius Aurelius Malochas*, fiii lui *Germanus* (în textul palm. GRMA); *Airanes* și *Malochas* nume caracteristice palmyreniene.

⁵ CIL III 8785, IOM Dolicheno . . . *sacerdos. Barlaas* din syr. *Barlâhâ*, soția lui poartă numele *Syra*; cf. M. Pavan, *Ricerche sulla provincia romana di Dalmazia*, Veneția, 1958, p. 224.

⁶ CIL III 12498.

⁷ CIL XIII 6824; G. Behrens, in *Mainzer Zeitschrift*, XXXIII, 1938, p. 33-4; cf. C. Daicoviciu, in *AISC*, III, 1936-40, p. 227-8.

⁸ BCH, XXV, 1901, p. 318, *Διζάλας Γερμανοῦ Δουλαρίωνι καὶ Διζάλα(ι) καὶ Βειθου τοῦ τῆς τέκνοισ* nume tracice alături de *Germanus*; D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, p. 133.

⁹ *AnnÉp*, 1937, 212.

¹⁰ M. Ihm, in *Roschers Lexikon*, IV, 1952 și urm.

¹¹ G. Erdélyi-F. Fülep, *Intercisa*, I, Budapesta, 1954, p. 327.

¹² E. P. Wegener, *The Journal of Juristic Papyrology*, IX-X, 1955-56, p. 97.

¹³ CIL III 13635.

¹⁴ CIL III dipl. VI, p. 849.

¹⁵ CIL III 10926 (= 4205).

¹⁶ CIL VI 32525.

¹⁷ CIL III 6195 (= 776).

¹⁸ CIL III 6419.

¹⁹ CIL VI 32523.

²⁰ CIL III 3546.

²¹ CIL VI 2785.

²² CIL VI 3195.

²³ CIL X III 11870.

²⁴ CIL III 3164; E. Linckenheld, in *RE*, VI, A 2408

²⁵ CIL VI 32624 c.

vinciile africane, putem presupune și în cazul nostru, cu oarecare probabilitate, o origine din aceste părți ale imperiului.

Cu acest monument totalul inscripțiilor aparținând așezării *Pagus Aquensis* se ridică la 18. Repartizarea lor după actualul teritoriu al localităților moderne, pe care s-a întins localitatea antică, se face în felul următor: cinci inscripții găsite la Călanul Mic, centrul acestei așezări rurale și balneare, nu departe de izvoarele termale; una la Sintămăria de Piatră; una la Strei Săcel; una la Băcia; șase la Valea Streisîngeorgiului; una folosită ca material de construcție la edificiul bisericii din Călan; una în zidul bisericii din sec. XV de la Streisîngeorgiu; două în turnul bisericii medievale din Strei¹.

ALBVRNVS MAIOR (Roșia Montană, r. Cîmpeni, reg. Cluj)

Pe la începutul lunii iunie, anul 1960², pe locul numit Tăul Țarinei, teritoriu aparținând cătunului Gîrda, în partea de sus a localității Roșia Montană, locuitorii Ion Mera și Dionisie Haizer, în timp ce scoteau piatră pentru construcție, au descoperit fragmentul unui monument epigrafic, lucrat dintr-o rocă locală, numită de localnici piatră de Orlea. Monumentul de forma unui altar a fost găsit aproape de suprafața solului, cu inscripția în jos. Din capitelul altarului nu a rămas decât prea puțin, iar în momentul transportului, datorită fragilității rocii, monumentul s-a rupt în două, fără însă ca suprafața scrisă să fi avut ceva de suferit (fig. 2). Dimensiunile: 0,70 × 0,33 × 0,16 m. Observații grafice se pot face numai în ce privește litera M, scrisă o dată cu barele laterale drepte și de două ori cu barele laterale mult desfăcute, și litera O din rîndul întii, scrisă ceva mai mic.

Lectura inscripției:

Silvano
Aug(usto) sacr(um)
Hermes
Myrini
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Silvanus mai apare la *Alburnus Maior* în patru inscripții³, din care, eventual, s-ar putea deduce existența în localitate a unui *collegium* al acestei divinități. *Hermes*, atît de răspîndit, și patronimul *Myrinus*, mai puțin frecvent, sînt obișnuite în onomastica greacă⁴ din epoca romană. După toate probabi-

¹ Inscriptia *CIL* III 1496 nu provine din Sarmizegetusa, ci tot de pe teritoriul acestui *Pagus Aquensis*.

² Informațiile le datorăm prof. Ilie Mazilu din Roșia Montană, pentru care îi mulțumim în mod deosebit.

³ *CIL* III 7827, 12564; C. Daicoviciu, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 300; I. I. Russu, în *Materiale*, VI, 1959, p. 884. I. Baldassarre, în *Archeologia Classica*, XI, 1959, p. 238, cultul lui *Silvanus* în special răspîndit la Roma printre soldații pretorienii, liberi și sclavi și în provinciile illyrice; cf. V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la Gurile Dundrii*, București, 1923, 171—175.

⁴ F. Bechtel-Aug.Fick, *Die griechischen Personennamen*², Göttingen, 1894, p. 328, 440, 451; W. Pape-G. Ed. Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*³, Braunschweig, 1884, p. 383-384, 961. Vezi și B. Forlati Tamaro, în *FastiArch.*, XII, 1959, 5143.

litățile *Hermes Myrini* era un pelerin, originar din una din provinciile Asiei Mici. Prezența la Alburnus Maior a unei numeroase populații de limba greacă din aceste provincii orientale ale imperiului ne este dovedită de câteva monumente epigrafice purtând numele atît de caracteristice ale divinităților micro-asiatice, ca: *Iupiter Cernenus*¹, Ζεὺς Κερμιστηνός, Ζεὺς Σερθενδηνός, Ζεὺς Νερηνός și Ζεὺς Σιτταχωμικός². Numărul acestor peregrini greci din provinciile Asiei Mici era destul de ridicat la Alburnus Maior; în tablele cerate, care au fost contractate la Alburnus Maior, apar nume ca: *Artemidorus Apolloni*, *Valerius Niconis*, *Offas Menofli*, *Alexander Carrici*, *Ingenus Callisti*, *Adiutor Macari*, *Socratio S[o]c(τ)atis*³ etc. E vorba de populația săracă, din acest Orient helenistic (atît de suprapopulat în această vreme), care, atrasă de faima minelor de aur din Dacia, în căutare de lucru și în speranța unui trai mai bun, s-a stabilit în număr considerabil la Alburnus Maior, localitate în ale cărei împrejurimi se făceau cele mai intense exploatări ale minereului aurifer.

NICOLAE GOSTAR

ДВЕ НЕОПУБЛИКОВАННЫЕ НАДПИСИ ИЗ ДАКИИ

РЕЗЮМЕ

Автор описывает надгробный *cippus*, находящийся в селе Кэлан (*Pagus Aquensis*), обл. Хунедоара. Исползованный в средневековой постройке памятник пострадал, но надпись сохранилась. Имена *Umbria Africana* и *Umbrius Villanus* позволяют предположить, что их владельцы происходили из Италии или из африканских провинций.

Второй эпиграфический памятник — алтарь в Рошиа Монтана (*Alburnus Maior*), обл. Клуж. Повреждения не затронули надписи, посвященной Сильвану Августу (*Silvanus Augustus*) Гермесом Мирини (*Hermes Myrini*), вероятно, уроженцем одной из провинций Малой Азии.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Латинская надпись в Кэлане (*Pagus Aquensis*).

Рис. 2. — Латинская надпись в Рошиа Монтана (*Alburnus Maior*).

¹ CIL III tabl. ser. I, p. 925 (= ILS 7215 a); cf. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 154—155.

² Daicoviciu, in *Dacia*, VII—VIII, 1937—40, p. 301—303.

³ CIL III tabl. ser., I, V, VIII, IX, p. 925—948.

DEUX INSCRIPTIONS INÉDITES DE DACIE

RÉSUMÉ

On présente un cippe funéraire trouvé sur le territoire de la commune de Călan (Pagus Aquensis), dans la région de Hunedoara. Le monument a été englobé à une construction féodale. Aussi a-t-il souffert des détériorations. Néanmoins le texte de l'inscription s'en est bien conservé. On suppose, en raison des noms d'*Umbria Africana* et *Umbrius Villanus*, que les personnes en question étaient originaires d'Italie ou des provinces africaines.

Le second monument épigraphique est un autel découvert à Roșia Montană (Alburnus Maior), dans la région de Cluj. Les détériorations qu'il a subies n'ont pas affecté son inscription consacrée à *Silvanus Augustus* par *Hermes Myrini*, originaire vraisemblablement des provinces d'Asie Mineure.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Inscription latine de Călan (Pagus Aquensis).

Fig. 2. — Inscription latine de Roșia Montană (Alburnus Maior).
